

811.163.41'276.6:34

811.111'276.6:34

811.163.41'42

<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.46>

ЛЕЈЛА ЗЕЈНИЛОВИЋ*
Универзитет „Медитеран”
Подгорица
Факултет за стране језике

Оригинални научни рад
Примљен: 09. 10. 2018.
Прихваћен: 15. 01. 2019.

ЛЕКСИКАЛИЗОВАНИ ЕКСПОНЕНТИ МОДАЛНОСТИ У ДЕСКРИПТИВНИМ ТЕКСТОВИМА ПРАВНЕ СТРУКЕ

Вођени мишљу да правно резоновање представља контекст подложен модализацији, у овом раду, кроз призму модалности, анализирамо језичка средства која имају своју улогу у стварању ланца аргументације у текстовима резимеа пресуда Европског суда за људска права, написаних на српском језику. Полази се од хипотезе да ће овај рад потврдити валидност предложеног теоријског оквира за препознавање модалног и евиденцијалног потенцијала одређених лексичких јединица из српског језика, које се, у овом раду, препознају као дистинктивна обиљежја датог правног жанра на лексичком нивоу. Полазећи од семантичких појмова на којима се заснивају најутицајније теорије модалности, као критеријуме за препознавање модалних и евиденцијалних вриједности анализираних језичких јединица издвојили смо слjedeће појмове: интеракција епистемичког и евиденцијалног домена, градијентност модалних значења, субјективност и перформативност. Примјеном датих критеријума смо анализирали семантички домен идентификованих лексичких средстава за изражавање пропозиционе модалности у оквиру датог правног жанра, и указали на одређене сличности и разлике између лексикализованих и граматикализованих експонената модалности.

Кључне ријечи: интеракција епистемичког и евиденцијалног домена, градијентност модалних значења, субјективност, перформативност.

---

*lejlazejnilovic@gmail.com

1. УВОД

Овај рад има за циљ да пружи увиде у различите аспекте анализе одређених језичких јединица, које смо идентификовали као лексикализоване експоненте модалности у резимеима пресуда Европског суда за људска права, написаних на српском језику¹. У овом раду, различити аспекти анализе лексикализованих експонената модалности произилазе из циљева постављених на самом почетку истраживања:

- а) идентификовање лексикализованих средстава за изражавање пропозиционе модалности у резимеима судских пресуда преведених на српски језик, и класификовање датих језичких средстава као носилаца подсистема судова или евиденцијала (Палмер: 2001);
- б) истраживање њихових семантичких домена;
- в) утврђивање разлика и сличности између лексикализованих експонената модалности и модалних глагола.

Испуњење поменутих циљева истраживања наметнуло је потребу за осмишљавањем теоријског оквира, који би послужио као основа за идентификацију лексикализованих експонената модалности и евиденцијалности у домену правног дискурса. Ипак, прије детаљније елаборације успостављених критеријума за идентификацију епистемичког и евиденцијалног потенцијала лексичких јединица, које до сада нису биле предмет истраживања у домену правног дискурса српског језика, укратко ћемо представити корпус на којем се заснива наше истраживање.

Анализа је извршена на корпусу који обухвата педесет текстова резимеа пресуда Европског суда за људска права, преведених са енглеског (изворни језик) на српски језик (циљни језик). Текстови резимеа судских пресуда узети су по принципу случајног узорка из издања *Правног билтена*, која су доступна на веб-сајту невладине организације *Advice on Individual Rights in Europe Centre*², која је издавач поменуте публикације. Два су разлога због којих смо се определијели да феномен модалности истражујемо кроз језички материјал који чини грађу нашег корпуса. Један од разлога је тај што резимеи судских пресуда припадају групи дескриптивних правних текстова, који до сада нису били предмет анализе у студијама посвећеним истраживању модалности у домену правног дискурса. Наиме, када говоримо о модалности, највећи број публикација на енглеском језику посвећен је проучавању граматикализованих експонената модалности, тј. употреби модалних глагола у прескриптивним

¹ Анализирани резимеи пресуда Европског суда за људска права су, заправо, објављени преводи текстова резимеа пресуда написаних на енглеском језику (изворни језик).

² У издањима *Правног билтена* резимеи судских пресуда доступни су на енглеском и српском језику: www.airecentre.org.

правним текстовима (Вилиамс 2007, *inter alia*). У домаћој литератури, за сада, изостају истраживања те врсте. Други разлог је тај што полифоничност, аргументативност и интертекстуалност – које смо идентификовали као жанровска обиљежја резимеа судских пресуда – указују на то да правна аргументација отвара могућност за идентификовање експонената модалних и евиденцијалних значења. Прецизније речено, могуће је тврдити да у полифоном контексту³, чији су егземплар резимеи пресуда, Европски суд за људска права развија своје становиште на основу онога што Маци означава „рапортивном аргументацијом” (енг. *reported argumentation*) (Маци 2007в: 381), тј. глас судова нижих инстанци и странака у судском спору, али и на основу реферирања на релевантна документа, правну доктрину и судску праксу, што резимеима пресуда даје димензију интертекстуалности. Другим ријечима, полифонија и интертекстуалност уткани су у аргументативни ток, којим се илуструје процес расуђивања Европског суда за људска права.

С обзиром на то да је аргументација судија мотивисана потребом за легитимизацијом донешених одлука, једна од полазних претпоставки у овом раду је била та да ће анализа корпуса показати да су управо експоненти модалних и евиденцијалних значења истовремено и аргументативна средства којима се уводе искази за које се, у духу теорије аргументације Ансомбра и Дикроа (1983 у Реиг Аламило 2011: 1440), може тврдити да функционишу као аргументи за или против доношења одређеног закључка.

Са аспекта форме, важно је поменути да искази/налази Суда који припадају домену премиса/аргумената на основу којих се долази до коначног закључка немају форму категоричких тврдњи, што води ка препознавању модалних компоненти судске аргументације, које се читавају у употреби одређених глаголских лексема и аналитичких структура, које су на основу квалитативне анализе⁴ текстова резимеа судских пресуда биле прво издвојене

³ Када је ријеч о резимеима пресуда, полифоничност се, донекле, усложњава јер аутор резимеа пресуда извјештава о аргументацији Суда. Притом, компаративна анализа аргументативних дјелова резимеа пресуда и оригиналних текстова пресуда указује на учесталу употребу тачно одређеног скупа лексичких средстава којима се у наративни ток резимеа пресуда, али и оригиналних текстова пресуда уводе ставови Суда, мишљења судова нижих инстанци и наводи странака у спору. Тиме се, заправо, наглашава чињеница да и у резимеима пресуда „евалуација припада изворном говорнику” (Мушин 2001: 166), а не аутору резимеа јер се аргументација представља кроз визуру изворног говорника, тј. Суда. Ова, условно речено, маргинализација аутора резимеа пресуда карактеристична је за дио текста који обухвата представљање основних чињеница и одлуке Суда, док присуство аутора постаје очигледније у дијелу који садржи коментар аутора резимеа на одлуку коју је Суд донио у предметном случају.

⁴ Квалитативна анализа подразумијевала је темељно ишчитавање текстова резимеа пресуда и издвајање потенцијалних лексикализованих експонената модалности и евиденцијалности на основу значењских компоненти које се доводе у везу са модалношћу. С тим у вези, потребно је истаћи да анализирани глаголске лексеми и аналитичке конструкције нису једини издвојени потенцијални експоненти модалности и евиденцијалности у датом правном жанру. У групу

као обиљежја жанра на лексичком нивоу, а потом анализиране кроз призму модалности и евиденцијалности на основу слједећих критеријума за идентификацију епистемичког и евиденцијалног потенцијала анализираних лексичких јединица: интеракција епистемичког и евиденцијалног домена, градијентност модалних значења, субјективност и перформативност.

Наведени критеријуми, које ћемо представити у дијелу који слиједи, успостављени су на основу појмова из најутицајнијих теорија модалности, и представљају новину у истраживању, будући да чине окосницу теоријског модела који може послужити као основа за освјетљавање прототипичне структуре модалности. Значајно је поменути да се теоријски модел, који предлажемо у овом раду, показао успјешним за идентификацију лексикализованих експонената модалности у правном дискурсу енглеског језика (Зејниловић 2017). Стога, циљ овог рада је да испита могућност примјене успостављеног модела за идентификацију и анализу лексикализованих експонената модалности и евиденцијалности у правном дискурсу српског језика, чиме би се потврдила претпоставка о типолошкој сличности два језика у датом истраживачком домену.

2. КРИТЕРИЈУМИ ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈУ ЕПИСТЕМИЧКОГ И ЕВИДЕНЦИЈАЛНОГ ПОТЕНЦИЈАЛА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА

2.1. Интеракција епистемичког и евиденцијалног домена

Први критеријум који ћемо представити пресупонира интеракцију епистемичког и евиденцијалног домена. Елаборацију овог критеријума започињемо кратким освртом на Нутсова (2001а) тумачење епистемичке модалности, будући да су ставови поменутог лингвисте у великој мјери утицали на интерпретативни оквир овог рада. Потом ће се у фокусу елаборације наћи појам евиденцијалности – уже и шире тумачење овог појма, као и појмови које лингвисти доводе у везу са категоријом евиденцијалности. На крају ћемо се из угла постојеће литературе позабавити односом модалности и евиденцијалности, и представити хипотезе у вези са датим критеријумом.

Епистемичка модалност се у литератури дефинише на различите начине у зависности од тога од којих параметара аутори полазе приликом одређивања

потенцијалних експонената модалности и евиденцијалности уврштени су и одређени прилози (*наводно, очигледно, вјероватно, и сл.*), именице (*наводи, тврдње, искази, изјаве*) и придјевни (*наводни, очигледан, и сл.*), али смо се због учесталије употребе одређених глаголских лексема и аналитичких конструкција, али и њихове функције у развијању аргументације одређили да у фокусу овог рада буду језичке јединице попут глагола *сматрати, закључити, приметити* и аналитичких конструкција, као што су *стати на становиште, изразити сумњу*.

семантичког домена ове врсте модалности. Илустрације ради, набројаћемо неке од параметара, које један број аутора сматра релевантним за дефинисање епистемичке модалности – квалификација опредјељености говорника према истинитости пропозиције, евалуативна процјена говорника/субјекта, фактуалност, дихотомија могућности и нужности, преклапање/дивергенција референтног и израженог свијета, епистемичка дистанца, и слично (Лајонс 1977: 797; Нујтс 2006: 6; Палмер 2001: 7; Ван дер Аувера и Плунгјан 1998: 81; Фроли 1992: 388; Пипер 2005: 644, *inter alia*). Додатно, теорије модалности указују и на варијације у опредјељењу аутора да дефиниције епистемичке модалности вежу за говорника или за субјекат пропозиције. Значај Нујтсовог тумачења епистемичке модалности се огледа у томе што поменути аутор истиче могућност приписивања евалуативног суда не само говорнику (1), већ и другом лицу – када говорник извјештава о евалуацији другог лица (2) (2001a: 21; 39), што је у директној вези са нашим корпусом, будући да евалуација у анализираним дјеловима резимеа пресуда припада изворном говорнику, односно Суду, а не аутору резимеа судских пресуда.

(1) *I think they have run out of fuel⁵.*

(2) *John thinks they have run out of fuel.*

Различите интерпретативне могућности не доводе се само у везу са појмом модалности, већ и евиденцијалности. Одлучујући се за интерпретацију појма евиденцијалност у ужем смислу, Ајхенвалдова дефинише евиденцијалност као „лингвистичку категорију чије се примарно значење тиче извора информације” (2004: 3). Другим ријечима, ауторка заступа став да се примарна функција евиденцијалности огледа у енкодирању начина на који се долази до одређене информације – путем чула вида, слуха, и сл., а да се при том нужно не указује на степен увјерености говорника у вези са истинитошћу или неистинитошћу садржаја одређеног исказа (2004: 3; 4). У складу са претходно наведеним, ауторка се приклања оној групи аутора који третирају евиденцијалност као категорију независну од епистемичке модалности (Де Хан: 1999, Поповић: 2010, *inter alia*), супростављајући, на тај начин, свој став ставу аутора који подводе евиденцијалност под домен епистемичке модалности (Палмер 2001, *inter alia*). Ипак, упркос свом начелном ставу, ауторка говори и о преклапању модалности и евиденцијалности у вези са епистемичким екстензијама (енг. *epistemic extensions*), тј. ситуацијама када евиденцијали попримају секундарна значења типа: степен поузданости (енг. *degree of reliability*), *вјероватноћа*, *могућност*, што може да утиче на процјену истинитости информације, а самим тим и на одлуку говорника да преузме/не преузме одговорност за своје наводе (Ајхенвалд 2004: 6; 7; 136). Поменуте семантичке екстензије се у теорији Ајхенвалдове означавају као евиденцијалне стратегије (енг. *evidential strategies*).

⁵ Мислим да су остали без горива. Џон мисли да су остали без горива.

Ипак, ауторка упозорава на то да претходно наведено не води ка ставу да би евиденцијалност требало тумачити као подкатегорију модалности, наглашавајући да појам *извор информације* лежи у основи семантике евиденцијала (Ајхенвалд 2004: 8; 9). Теорија Ајхенвалдове се често наводи као контраст Чејфовом теоријском моделу у оквиру којег се успоставља разлика између употребе појма евиденцијалности у ужем и ширем смислу. У ужем смислу, овај појам указује на извор знања⁶ (енг. *source of knowledge*), док шири смисао овог појма пресупонира ставове према знању (енг. *attitudes towards knowledge*) – тј. процјену знања у погледу поузданости (енг. *reliability*), спецификацију начина стицања знања (енг. *specification of modes of knowing*) (вјеровање, индукција, преношење туђег говора и дедукција), указивање на адекватност везе између знања и језичких средстава којима се знање енкодира, али и на адекватност везе између знања говорника/писца и очекивања говорника/писца и других лица (Чејф 1986: 262–263).

Консултована литература указује на то да се у основи анализа евиденцијалности налазе следиће међусобно повезани појмови: *извор информације* (Ајхенвалд 2004, *inter alia*), *степен поузданости* (Чејф 1986, *inter alia*) и *доступност доказа* (Нутс 2001а, *inter alia*). Будући да ће термин *доступност доказа* бити коришћен за профилисање критеријума субјективности, у овом дијелу рада представићемо појмове *извор информације* и *степен поузданости доказа*.

Извор информације, или прецизније речено, природа извора информације полазна је основа за различите класификације евиденцијалних значења које налазимо у литератури. Мишљења смо да је, начелно, могуће свести постојеће класификације евиденцијалних значења на бинарну дистинкцију између *директних* и *индиректних доказа* (Палмер 2001; Плунгјан 2001), уз могућност даљих подјела унутар категорија. Дистинкцији која се успоставља између директног и индиректног доказа је, на неки начин, паралелна разлика која се уочава између *доказа утемељених у знању* (енг. *knowledge-based evidence*) и *доказа до којих се долази на основу посматрања* (енг. *observational evidence*) (Сандерс, Спурен 1996). За потребе овог истраживања релевантна је и класификација евиденцијала коју предлаже Марин-Аресе (2011), која се темељи на спецификацији домена који учествују у изобраажењу (енг. *construal*) информације, што води ка успостављању разлика између евиденцијала који припадају искуственом, когнитивном и комуникативном домену (Марин Аресе 2011: 792).

У вези са представљеним евиденцијалним категоријама лингвисти често намећу питање хијерархије евиденцијалних значења, што води ка дискусији која се тиче још једног појма релевантног за анализу евиденцијалности – *сте-*

⁶ Чејф дефинише знање као „основну информацију чији се статус квалификује на један или други начин употребом маркера евиденцијалности” (1986: 262).

пен поузданости доказа (енг. *degree of reliability*). Већина аутора даје доказу добијеном путем чула вида статус преферираног типа доказа (Ајхенвалд 2004: 305; Палмер 2001: 51; Плунгјан 2001: 354). Плунгјан, на примјер, тврди да се „информација добијена путем чула вида сматра најпоузданијом, док је информација добијена посредним путем најмање поуздана” (2001: 354). Сличан став заступа и Ајхенвалдова, сугеришући да управо хијерархија евиденцијалних значења води ка „стварању епистемичких конотација у смислу поузданости у вези са информацијама добијених путем чула вида, али и сумње и неизвјесности у вези са инференцијама и преношењем туђег говора” (2004: 338).

Међутим, поједини аутори доводе у питање општеприхваћене корелације између извора доказа и степена поузданости доказа. Фитнева, на примјер, сматра да извор информације не мора нужно утицати на перцепцију о поузданости информације, сугеришући да не постоји инхерентни разлог због којег бисмо више вјеровали информацији коју добијамо путем чула него информацији која је резултат расуђивања (2001: 404). Стога, ауторка заступа став да је управо контекст тај фактор који „може да наметне хијерархију извора информације” (Фитнева 2001: 404). На сличан начин, Марин-Аресе примјећује следеће: „кључно питање је шта у контекстуалном смислу и конвенционално важи као валиднији извор, који може бити стратешки употребљен како би се савладао епистемички отпор слушаоца/читаоца” (2011: 791).

Представљена мишљења лингвиста сугеришу да, у теоријском смислу, није увијек могуће говорити о стриктним демаркационим линијама које одвајају модалност од евиденцијалности, усљед чињенице да заправо често, према нашем мишљењу, контекст има своју улогу у активирању епистемичких компоненти у изразима евиденцијалности. Ипак, морамо констатовати и то да је на основу постојеће литературе могуће говорити о три различита угла посматрања односа евиденцијалности и епистемичке модалности, који подразумијевају укључивање евиденцијалности у домен епистемичке модалности (енг. *inclusion*), преклапање (енг. *overlap*) и раздвајање два домена (енг. *disjunction*) (Дендејл, Тасмовски 2001: 341–342).

У овом раду заступамо став да евиденцијалност и епистемичка модалност представљају међусобно повезане категорије које доприносе дефинисању семантичких обиљежја глаголских лексема и аналитичких конструкција, којима се уводе инференције и коначан закључак Суда. С тим у вези, полазне претпоставке су биле следеће: језичка средства која су предмет наше анализе не указују само на извор информација које Суд представља читаоцима резимеа пресуда, већ се њима сигнализира и степен одређености Суда према истинитости својих аргумената; реферирање на извор доказа само је једна од компоненти које треба размотрити приликом анализе језичких средстава којима се енкодира епистемички став Суда. Стога су нашом анализом била обухваћена и питања

која се тичу контекста у којем се анализиране лексичке јединице јављају, али и прагматичких ефеката који се постижу њиховом употребом.

Сљедећи критеријум који ћемо представити тиче се градијентности, односно скаларних својстава модалности.

2.2. Градијентност модалних значења

Степен одређености према истинитости пропозиције представља један од аспеката градијентности модалних значења, тј. димензије која се доводи у везу са епистемичком, али и деонтичком модалности. И док се у деонтичком домену градијентност профилише кроз појмове слабе и јаке обавезе, као и обавезе средње јачине, у епистемичком домену градијентност модалног значења доводи се у везу са јачином закључака које доноси говорник или субјекат пропозиције. Управо зато нам се на самом почетку намеће сљедеће питање: На који начин одредити степен јачине у домену епистемичке модалности?

Консултована литература указује на повезаност епистемичког градијента, односно степена одређености према истинитости пропозиције и јачине доказа или степена поузданости доказа, о чему су у својим радовима говорили Палмер (1990) и Сандерс и Спурен (1996). Да је о епистемичком градијенту могуће говорити из угла премиса и доказа, сугерише и теорија Ив Свитсер (1990). Парафразе епистемичких модала у анализи Свитсерове јасно указују на везу између логичке „силе”, енкодиране у премисама и доказима, и степена одређености говорника према истинитости пропозиције (1990: 61–63).

Полазећи од претпоставке да основу правног расуђивања чини ментално процесуирање постојећих премиса, износимо хипотезу да лексичка средства која анализирамо у овом раду указују на одређен степен нужности у зависности од јачине доказа на основу којих се долази до инференција. Истовремено, полазимо од претпоставке да ће разматрање ширег контекста и непосредног лингвистичког ко-текста такође бити од значаја за одређивање скаларних вриједности анализираних лексичких јединица. Узимајући у обзир дату хипотезу, глаголи као што су *сматрати*, *приметити*, *утврдити*, *закључити*, итд. биће распоређени на скали степена одређености према истинитости пропозиције, која обухвата три степена јачине епистемичког суда – низак, средњи и висок степен.

У дијелу који слиједи представићемо критеријуме субјективности и перформативности.

2.3. Субјективност

Велики број лингвиста сагласан је у констатацији да је субјективност обиљежје епистемичке модалности (Палмер 1990; Лајонс 1977; Верстрете 2001; Нујтс 2001а; Сандерс, Спурен 1996, Стевановић 1979; Пипер 2005, *inter alia*). Илустрације ради, Палмер наводи да је епистемичка модалност субјективна, будући да се тиче епистемичких судова, односно инференција и закључака који потичу од говорника (1990: 51). На Палмеров став о томе да је субјективност суштинско обиљежје епистемичке модалности имала је утицаја Лајонсова теорија модалности (1977). Заправо, за многе лингвисте, Лајонсова теорија је била полазна основа за тумачење модалности, о чему свједоче појмови *субјективност/интерсубјективност*, које је у литературу увео Нујтс као алтернативу Лајонсовој субјективној, односно објективној епистемичкој модалности (2001а: 35). У Нујтсовој теорији, *субјективност* се доводи у везу са „квалитетом и/или природом доказа на основу којег се формира епистемички суд” (2001б: 386), па се с тим у вези успоставља разлика између *субјективности* и *интерсубјективности*. Прецизније речено, разлике у погледу доступности доказа – доказ доступан или познат само говорнику или већој групи људи – воде ка успостављању дистинкције између *субјективности* и *интерсубјективности*. *Субјективност* указује и на то да говорник преузима личну одговорност за процјену доказа и закључке који из тога слиједе, док се *интерсубјективност* дефинише преко појма заједничке одговорности, коју дијеле они који имају приступ доказу и прихватају закључке који произилазе из процјене доказа (Нујтс 2001б: 393).

Полазећи од претпоставке да се појам субјективности може посматрати кроз призму континуума, и уважавајући Нујтсову интерпретацију појмова *субјективности* и *интерсубјективности*, у раду смо формулисали сљедећу хипотезу: претпоставља се да је субјективност обиљежје лексикализованих експонената епистемичке модалности којима се уводи коначан став Суда, при чему Суд преузима личну одговорност за изречено мишљење. С друге стране, интерсубјективност доводимо у везу са појмом заједничке одговорности која се читава у изразима евиденцијалности, којима се енкодирају докази и инференције које Суд представља, односно дијели са потенцијалном читалачком публиком.

2.4. Перформативност

У овом раду, перформативност се такође узима као једно од дефинишућих својстава епистемички модализованих исказа (Лајонс 1977: 805; Палмер 1990: 11). С обзиром на природу текстова које смо анализирали, могућност да предложимо перформативност као критеријум проистекла је из чињенице да се у Нујтсовој теорији успоставља разлика између перформативних процјена, које

обједињују „говорникову тренутну процјену стања ствари... и његову/њену опредјељеност да квалификује исказ у тренутку говора”, и дескриптивних процјена, које обухватају извјештавање о „процјени других лица о стању ствари... без изражавања степена опредјељености говорника у тренутку говора” (Нујтс 2001а: 39). Таква интерпретација перформативности је у сагласности са Нујтсовом дефиницијом модалности у којој говорник фигурира као извор који процјењује вјероватноћу одређеног стања ствари или извјештава о процјени других лица (2001а). Ипак, аутор примјећује да је у прототипичној улози евалуатора најчешће сам говорник, па, сходно томе, перформативне употребе епистемичких израза сматра типичним (Нујтс 2001а: 22).

У овом раду полазимо од претпоставке да ће, због природе анализираних текстова, језичке јединице из домена епистемичке модалности бити у функцији дескриптивних процјена, будући да епистемички извор у нашем корпусу није говорник, већ субјекат клаузе, тј. Суд о чијем се мишљењу извјештава.

Након успостављања критеријума за препознавање епистемичког и евиденцијалног потенцијала одређених лексичких јединица, које се, у овом раду, сматрају типичним обиљежјима резимеа пресуда Европског суда за људска прва, дио који слиједи биће посвећен представљању резултата анализе језичког материјала. Нашом анализом биће обухваћени примјери из дјелова резимеа пресуда у којима се представља правно образложење Суда (*Одлука Суда*), у оквиру којег се указује на разлоге за доношење пресуде и начин закључивања при њеном доношењу.

3. АНАЛИЗА КОРПУСА

3.1. Одлука Суда: лексички експоненти пропозиционе модалности

Анализирани примјери указују на то да се глагол *закључити* и перифрастични израз *стати на становиште* могу тумачити као експоненти епистемичке модалности, будући да се наведеним језичким изразима енкодира коначан закључак Суда, који је резултат логичког закључивања на основу премиса садржаних у евиденцијалним пропозицијама, које уводе глаголи *установити*, *сматрати*, *приметити* и аналитичка структура *изразити сумњу*⁷. Другим ријечима, у датом контексту, премисе намећу логичко закључивање, па се епистемички судови означени глаголом *закључити* и перифрастичним изразом *стати на становиште* тумаче тако да се њима указује на суд који је извјестан/нужан имајући у виду доступне премисе:

⁷Због органичења у погледу обима рада примјере из корпуса ћемо наводити селективно.

- (1) Са свих наведених разлога, Суд **је закључио** да се у овом случају радило о кршењу члана 6 став 1, заједно са чланом 6 став 3, у целом поступку који је окончан пресудом изреченом у новембру 2007.
- (2) Са свих тих разлога, Европски суд **је стао на становиште** да суштинска и трајна правосудна несигурност, коју Врховни суд није на задовољавајући начин исправио, представља кршење члана 6 став 1.
- (3) Имајући на уму да г. Глухаковић још од јула 2007. није имао никакав контакт са својом ћерком, Суд **је стао на становиште** да хрватске власти нису обезбедиле његово право на делотворни контакт са ћерком, чиме је прекршен члан 8 Конвенције.
- (4) Европски суд **је установио** да Врховни управни суд није ваљано испитао саопштење полиције о томе да г. М. представља опасност за националну безбедност. Исто тако Национални суд није разматрао са оним степеном ригорозности који Конвенција налаже жалбу г. М-а да му прети злостављање или смрт ако буде депортован у Авганистан... Са свих тих разлога, Суд **је закључио** да се бугарским правом и праксом у вези са правним лековима, који се могу применити против решења о депортацији, крши члан 13 Конвенције.
- (5) Психијатријским прегледом установљена је чврста веза између погоршања менталног здравља г. Премињина и његовог трауматичног искуства. Суд **је установио** да су ти елементи у довољној мери озбиљни да се такво поступање може прогласити поступањем које је у супротности са јемствима из члана 3 ЕКЉП. Остало је још да се утврди да ли државне власти могу бити сматране одговорнима за то... Суд **је закључио** да је био прекршен члан 3 ЕКЉП тиме што власти нису испуниле своју позитивну обавезу да адекватно обезбеде физички и психолошки интегритет г. Премињина.
- (6) Суд **сматра** да је то што је верски мотивисано насиље третирано подједнако као и било који случај у коме те нијансе нису присутне, заправо значило затварање очију пред специфичном природом аката, који посебно разорно делују на основна права. Неприхватљиво је то што су власти... Са свих тих разлога, Суд **је закључио** да је у овом случају био прекршен члан 14 сагледан заједно са чланом 3.
- (7) Иако су власти предузеле многобројне истражне радње и суочиле се са значајним тешкоћама, као што је очигледан недостатак очевидаца, Суд **сматра** да оне нису предузеле све разумне мере за вођење одговарајуће истраге и да су пропустиле да предузму делотворне кораке како би се спречило поновљено злостављање г. Милановића.

- (8) Г. Копривица је тврдио да није могао да провери те информације због тога што у то време није било интернет веза нити званичних контаката између Савезне Републике Југославије и Хашког трибунала. Европски суд **је сматрао** да се тим разлозима не може оправдати то што г. Копривица није чак ни покушао да употреби нека друга средства да би ступио у контакт са Трибуналом и још једном проверио истинитост информација које је на крају објавио.
- (9) Суд у Стразбуру **је приметио** да је, будући да је питање које се тиче тумачења оснивачког уговора Европске заједнице покренуто у поступку пред једним националним судом или трибуналом против чијих се одлука не може изјавити никакав правни лек (у овом случају то су Касациони суд и Државни савет/ Conseil d’Etat), суд о коме је реч био дужан, сходно члану 234 Уговора (члан 267 Уговора о функционисању ЕУ) да изнесе тај случај пред Европски суд правде ради доношења одлуке о претходном питању.
- (10) Суд **је приметио** да је домаће Веће за људска права у случају госпође Пашалић установило да је она, као неко ко се из Републике Српске вратио у Федерацију, била дискриминисана у односу на пензионере који су за време рата остали у Федерацији. Суд није видео ниједан разлог да нешто промени у односу на ту одлуку.
- (11) ... Коначно, Суд **је изразио сумњу** у то да би се почетни недостаци истраге сада могли исправити, будући да је услед протеклог времена немогуће сакупити одређене доказе или испитати лице на које су указали подносиоци представке јер се поменуто лице, у међувремену, одселило у иностранство. Узимајући у обзир ове околности, Суд **је** једногласно **закључио** да је дошло до кршења члана 2 услед неделотворне истраге смрти рођака подносилаца представке.

Враћајући се изразима *стати на становиште* и *закључити*, које смо раније класификовали као експоненте епистемичке модалности, на овом мјесту можемо констатовати да издвојене језичке јединице испуњавају све критеријуме које смо предочили раније у овом раду. Наиме, чињеница да њихову употребу прати непосредна дистрибуција евиденцијалних пропозиција, али и употреба „мета-аргументативних израза” (Маци: 2007в) – *са свих наведених разлога* (1), *са свих тих разлога* (2; 4; 6), *имајући на уму* (3), *узимајући у обзир ове околности* (11) – јасно указује на то да семантика глагола *закључити* и аналитичке структуре *стати на становиште* почива на интеракцији евиденцијалног и епистемичког домена. Додатно, евиденцијалне пропозиције и мета-аргументативна средства, која прате њихову употребу, заправо „појачавају епистемички статус” (Освалд 2011: 807), па се о издвојеним језичким средствима може размишљати као о експонентима модалности којима се енкодира

једини могући закључак, с обзиром на расположиве премисе и доказе, што наведене језичке изразе чини сличним модалном глаголу *морати* у епистемичкој употреби. Другим ријечима, лексички глагол *закључити* и аналитичку структуру *стати на становиште* тумачимо као експоненте јаког епистемичког суда, па их, самим тим, смјештамо на сами крај епистемичког градијента.

Када је ријеч о критеријуму субјективности, можемо тврдити да издвојени експоненти имају обиљежје субјективности, будући да се њима указује на закључак који доноси Суд, при чему се одговорност за закључак који се доноси може једино приписати Суду. Другим ријечима, коначни закључак Суда представља резултат „субјективних когнитивних напора” (Вартала 2001: 122), тј. менталних активности које приписујемо појединцима који, заправо, представљају глас Суда. Тиме потврђујемо и Перелманову констатацију да су одлуке судија, иако утемељене у правној аргументацији, заправо личне одлуке (Перелман: 1980 у Маџи 2007б: 94). Када је ријеч о критеријуму који се тиче перформативности, јасно је да се може говорити о дескриптивној употреби идентификованих експонената епистемичке модалности у оном смислу у којем Нујтс говори о дескриптивним употребама епистемичких израза (2001а). Сумиране резултате анализе представићемо у табели бр. 1.

Табела бр. 1. *Лексикализовани експоненти епистемичке модалности*

Критеријуми	<i>закључити, стати на становиште</i>
Интеракција епистемичког и евиденцијалног домена	√
Градијентност	√
Субјективност	√
Перформативност (дескриптивна употреба)	√

Када је ријеч о глаголима *установити*, *сматрати*, *приметити* и аналитичкој структури *изразити сумњу*, наведена језичка средства ћемо класификовати као инференцијалне евиденцијале у оном смислу у којем Ван дер Аувера и Плунгјан користе овај појам (1998), будући да се њима енкодирају инференције које су резултат резоновања Суда, а које са собом носе импликације степена опредјељености према истинитости пропозиције. У том смислу можемо говорити о испуњавању критеријума који подразумевају интеракцију епистемичког и евиденцијалног домена, и градијентност модалних значења. Анализирана језичка средства имају и обиљежје интерсубјективности, будући да се њима

енкодирају инференције које Суд дијели са читаоцима, како би се на основу инференција које чине окосницу аргумената допринијело легитимизацији коначне одлуке Суда. У вези са критеријумом перформативности, јасно је да се може говорити о дескриптивној употреби издвојених експонената.

Значајно је напоменути и то да је анализа примјера из корпуса наметнула потребу за модификовањем предложеног епистемичког градијента, увођењем међустепена којим би се указало на модалну вриједност – висок степен вјероватноће (*приметити*) – која се налази између епистемичке нужности (*установити*) и средњег степена вјероватноће (*сматрати*). На самом крају епистемичког градијента налазимо аналитичку структуру *изразити сумњу*, коју тумачимо као експонента који указује на најнижи степен епистемичке могућности.

Модификација епистемичког градијента је заправо произишла из настојања да објаснимо разлике између језичких средства којима се енкодирају инференције Суда. Анализа корпуса је указала на то да разлике између идентификованих експонената треба тражити у садејству њихове инхерентне семантике, интертекстуалности, непосредног лингвистичког ко-текста и прагматичких ефеката који се постижу њиховом употребом. Наиме, слично изразима *стати на становиште* и *закључити*, глагол *установити* (4-5) указује на веома висок степен одређености према истинитости пропозиције. Прецизније речено, овим глаголом се енкодира идеја о постојању јаког доказа до којег Суд долази на основу расуђивања, што води ка скоро па потпуној одређености Суда према истинитости садржаја пропозиције. Стога ћемо овом глаголу приписати статус јаког инференцијалног евиденцијаала, будући да, на нивоу текста, овај глагол уводи премисе које воде ка коначном закључку Суда. Иако је степен увјерености који се изражава глаголом *установити* веома близу степену потпуне одређености према истинитости пропозиције, овдје можемо говорити о припадности овог глагола домену пропозиционе модалности, усљед чињенице да се овим глаголом илуструје резултат процеса менталне обраде расположивих доказа. Другим ријечима, глагол *установити* употријебљен је у функцији језичког декодирања фаза од којих се састоји процес закључивања Суда. Посматрано из угла интертекстуалности, можемо тврдити да се овим глаголом енкодира инференција до које се, између осталог, долази на основу позивања на релевантна документа, правне прописе (4) и налазе релевантних институција (5). Истовремено, инхерентна семантика овог глагола имплицира већи степен увјерености него што је то случај са глаголима *приметити* и *сматрати*. Када је ријеч о глаголу *приметити*, јасно је да овај глагол припада категорији перцептивних глагола, којим се, како примјери из корпуса сугеришу, може сигнализирати инференција Суда. С тим у вези намеће се слjedeће питање: На који начин објаснити употребу глагола *приметити*, будући да, у датом контексту, инференције имају свој извор у менталном до-

мену? Мишљења смо да употреба овог глагола може послужити као потпора става Фитневе (2001) да инференција има свој стимулус у перцепцији, будући да је Суд до доказа примарно дошао путем чула вида, тј. читајући доказе који су му достављени, а који су потом били подвргнути процесу менталне обраде. Стога би се, заправо, употреба глагола *приметити* могла тумачити тако да је употреба овог глагола мотивисана одлуком аутора пресуда у вези са тим који се аспект у „изображењу информације” (енг. *construal*) (Марин Аресе: 2009) жели нагласити, што је, према нашем мишљењу, условљено комуникационим циљевима, и тенденцијом да се већи степен поузданости информације доводи у везу са језичким средствима која припадају домену визуелне перцепције (Сбиса: 2014). Другим ријечима, чињеница да се употребом глагола *приметити* наглашава визуелни аспект је, заправо, одраз интенције Суда да се, у поређењу са глаголом *сматрати*, употребом овог глагола допринесе појачавању илокуционе силе исказа како би се веза између доказа и јачине суда, експлицирана употребом глагола *приметити* могла перципирати као сигнал валидности која своје утемељење, између осталог, има у интертекстуалном реферирању на релевантне прописе (9) и налазе релевантних институција и тијела (10). С друге стране, глаголом *сматрати* постиже се супротан ефекат – слабљење епистемичке димензије, односно ублажавање илокуционе силе исказа онда када Суд, са дозом тентативности, уводи свој налаз (8), или својим ставом експлицитно указује на неслагање са ставовима релевантних тијела и институција (6, 7). У табели бр. 2 сумираћемо резултате анализе представљених језичких јединица у односу на успостављене критеријуме за идентификацију епистемичког и евиденцијалног потенцијала лексичких јединица.

Табела бр. 2. *Лексикализовани експоненти инференцијалне евиденцијалности*

Критеријуми	<i>установити, приметити, сматрати, изразити сумњу</i>
Интеракција епистемичког и евиденцијалног домена	√
Градијентност	√
Субјективност	√
Перформативност (дескриптивна употреба)	√

У анализираним текстовима, идентификовали смо и евиденцијалне маркере који припадају комуникативном домену. Ријеч је о глаголима: *под-*

сетити, *поновити*, *нагласити*, *истаћи*, који имају своју улогу у процесу „стварања ауторитета” (Фокс, Клифорд: 1991 у Кркејнен 2013: 24), односно потврђивања ауторитета Суда, будући да се њима уводе пропозиције у којима Суд подсјећа на досадашњу судску праксу (12), важеће прописе и правила (13–15), представљајући се, на тај начин, као релевантан извор правног тумачења. Додатно, поједини глаголи из ове групе – *нагласити* и *истаћи* својом инхерентном семантиком додатно појачавају дојам о валидности аргумената које Суд представља читаоцима.

- (12) Суд **је подсетио** на један претходни случај из своје судске праксе у коме је утврдио да у Украјини нема делотворног правног лека када је реч о жалбама поднетим у вези са злостављањем, одсуством делотворне истраге поводом навода о злостављању и непружању медицинске помоћи и условима притвора.
- (13) Европски суд **је поновио** да члан 8 подразумева право родитеља да се предузму мере како би му се омогућило да се поново споји са својим дететом и обавезу националних власти да такву акцију предузму (то, међутим, није апсолутно право; између осталог, држава мора узети у обзир најбоље интересе детета).
- (14) Суд **је нагласио** да се чланом 14 забрањује, у подручју права и слобода зајамчених Конвенцијом, дискриминација која би била заснована на личним карактеристикама по којима су нека лица или групе лица различита међу собом.
- (15) Суд **је истакао** да су националне власти првенствено дужне да спрове унутрашње законодавство и да државе уживају широко поље слободне процене у одлучивању о томе да ли ће гонити или неће гонити лице које је осумњичено за кривично дело, као и о томе које би истражне мере и мере кривичног гоњења ваљало предузети.

Посматране кроз призму утврђених критеријума (табела бр. 3), издвојене лексичке јединице указују на то да њихова употреба пресупонира активирање модалне компоненте датих евиденцијалних израза, будући да се њима указује на веома висок степен валидности аргумената, које Суд дијели са читалачком публиком, па у том смислу можемо говорити о испуњавању критеријума који подразумева интеракцију епистемичког и евиденцијалног домена, те критеријума градијентности, интерсубјективности, као и перформативности у оном смислу у којем Нујтс (2001а) употребљава овај појам како би указао на дескриптивне процјене.

Табела бр. 3. *Евиденцијални маркери: комуникативни домен*

Критеријуми	<i>подсетити, поновити, нагласити, устаћи</i>
Интеракција епистемичког и евиденцијалног домена	√
Градијентност	√
Субјективност	√
Перформативност (дескриптивна употреба)	√

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу анализе корпуса можемо закључити да је модална димензија анализираних резимеа пресуда у великој мјери утемељена у лексикализованим експонентима пропозиционе модалности, што се може објаснити чињеницом да се у датом правном жанру модална и аргументативна димензија текста у великој мјери преклапају.

Имајући у виду резултате анализе можемо тврдити да су установљени критеријуми за идентификацију модалних и евиденцијалних значења анализираних лексичких јединица допринијели испуњењу циљева истраживања. Утврђени критеријуми не само да су указали на могућност класификовања одређених лексичких јединица из српског језика као носилаца подсистема евиденцијала и судова, већ су омогућили и освјетљавање њиховог семантичког домена.

Како су у предоченим примјерима идентификоване дескриптивне употребе анализираних лексикализованих експонената, сматрамо да се због овог критеријума анализирана језичка средства могу тумачити као периферни експоненти модалности, будући да и аутори који препознају дескриптивне употребе модалних глагола (Нутс 2001а; Палмер 1990) наводе да таква употреба илуструје удаљавање од прототипичне употребе, која пресупонира перформативност.

Компонента перформативности је оно што лексикализоване експоненте разликује од граматикализованих експонената модалности, односно модалних глагола. Међу разликама препознајемо и димензију аргументативности, која је у већој мјери обиљежје анализираних језичких израза. Оно што их чини сродним модалним глаголима јесу значења која се њима енкодирају, инференцијални карактер, као и могућност њихове употребе у функцији ограђивања и изражавања епистемолошког става.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајхенвалд 2004:** A. Aikhenvald, *Evidentiality*, Oxford: Oxford University Press.
- Ансомбр, Дикро 1983:** J.C. Anscombe, O. Ducrot, *L'Argumentation dans la langue*, Brussels: Mardaga.
- Ван дер Аувера, Плунгјан 1998:** J. van der Auwera & V. A. Plungian, Modality's semantic map, *Linguistic Typology*, 2/1, 79–124.
- Вартала 2001:** T. Varttala, *Hedging in Scientifically Oriented Discourse: Exploring Variation According to Discipline and Intended Audience*, Doctoral dissertation, Tampere: University of Tampere.
- Верстрете 2001:** J. C. Verstraete, Subjective and objective modality: interpersonal and ideational functions in the English modal auxiliary system, *Journal of Pragmatics*, 33, 1505–1528.
- Вилиамс 2007:** C. Williams, *Tradition and Change in Legal English*, Bern: Peter Lang.
- Дендејл, Тасмовски 2001:** P. Dendale & L. Tasmowski, Introduction: evidentiality and related notions, *Journal of Pragmatics*, 33, 339–348.
- Де Хан 1999:** F. de Haan, Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries, *Southwest Journal of Linguistics*, 18, 83–101.
- Зејниловић 2017:** L. Zejnilović, *Leksikalizovani i gramatikalizovani eksponenti modalnosti u pravnom diskursu engleskog i srpskog jezika*, doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet.
- Кркејнен 2003:** E. Kärkkäinen, *Epistemic Stance in English Conversation: A description of its interactional functions, with a focus on I think*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Лажонс 1977:** J. Lyons, *Semantics II*, Cambridge: CUP.
- Марин Аресе 2009:** J. I. Marín-Arrese, Commitment and subjectivity in the discourse of a judicial inquiry, in: R. Salkie et al. (eds.), *Modality in English: Theory and Description*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 237–267.
- Марин Аресе 2011:** J. I. Marín-Arrese, Epistemic legitimizing strategies, commitment and accountability in discourse, *Discourse Studies*, 13/6, 789–797.
- Мази 2007а:** D. Mazzi, The Construction of Argumentation in Judicial Texts: Combining a Genre and a Corpus Perspective, *Argumentation*, 21/1, 21–38.
- Мази 2007б:** D. Mazzi, *The Linguistic Study of Judicial Argumentation: Theoretical Perspectives Analytical Insights*, Modena: Edizioni Il Fiorino.

- Маџи 2007в:** D. Mazzi, The Rhetoric of Judicial Texts: the Interplay of Reported Argumentation and the Judge’s Argumentative Voice, in: G. Garzone & S. Sarangi (eds.), *Discourse, Ideology and Specialized Communication*, Bern: Peter Lang, 379–399.
- Мушин 2001:** I. Mushin, *Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Нуйтс 2001а:** J. Nuyts, *Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitive-Pragmatic Perspective*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Нуйтс 2001б:** J. Nuyts, Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions, *Journal of Pragmatics*, 33, 383–400.
- Нуйтс 2006:** J. Nuyts, Modality: Overview and linguistic issues, in: W. Frawley et al. (eds.), *The Expression of Modality*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 1–26.
- Освалд 2011:** S. Oswald, From interpretation to consent: arguments, beliefs and meaning, *Discourse Studies*, 13/6, 806–814.
- Палмер 1990:** F. R. Palmer, *Modality and the English Modals*, London/New York: Longman.
- Палмер 2001:** F. R. Palmer, *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Перелман 1980:** C. Perelman, *Justice, Law and Argument*, Dordrecht: Reidel.
- Пипер 2005:** П. Пипер, Модалност, у: П. Пипер et al. (у редакцији М.Ивић), *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ/Београдска књига/Матица српска, 636–647.
- Плунгјан 2001:** V. A. Plungian, The place of evidentiality within the universal grammatical space, *Journal of Pragmatics*, 33, 349–357.
- Поповић 2010:** Љ. Поповић, Категорија евиденцијалности у српском и украјинском језику, *Зборник Матице српске за славистику*, 77, 17–47.
- Реиг Аламило 2011:** A. Reig Alamillo, The pragmatic meaning of the Spanish construction *lo que pasa es que*, *Journal of Pragmatics*, 43, 1435–1450.
- Сандерс, Спурен 1996:** J. Sanders & W. Spooren, Subjectivity and certainty in epistemic modality: a study of Dutch epistemic modifiers, *Cognitive Linguistics*, 7/3, 241–264.

- Сбиса 2014:** M. Sbisà, Evidentiality and Illocution, *Intercultural Pragmatics*, 11/3, 463–483.
- Свитсер 1990:** E. Sweetser, *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Стевановић 1979:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Синтакса)*, Београд: Научна књига.
- Фитнева, 2001:** S. Fitneva, Epistemic marking and reliability judgments: Evidence from Bulgarian, *Journal of Pragmatics*, 33, 401–420.
- Фокс, Клифорд, 1991:** V. Fox & J. Clifford, *Evidentiality and authority in English conversation*, Unpublished ms., Colorado: University of Colorado.
- Фроли 1992:** W. Frawley, *Linguistic Semantics*, Hillsdale/New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Чејф 1986:** W. Chafe, Evidentiality in English Conversation and Academic Writing, in: C. Wallace & J. Nichols (eds.), *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*, Norwood/ New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 261–272.

LEXICALIZED EXPONENTS OF MODALITY IN DESCRIPTIVE LEGAL TEXTS

Summary

Believing that legal reasoning represents context that is subject to modalisation, in this paper, we analyse, through the prism of modality, linguistic items that have their role in developing the argumentative chain in the summaries of European Court of Human Rights judgements, written in Serbian. We proceed from the hypothesis that this paper will confirm the validity of the proposed theoretical framework for the identification of modal and evidential potential of certain lexical units in Serbian, which are believed to be the distinctive features of the given legal genre. Proceeding from the semantic notions that the most influential theories of modality have been based on, we have singled out the following notions as the criteria for the identification of modal and evidential values of the analysed lexical units: interaction between epistemic and evidential domains, scalar values of modal meanings, subjectivity and performativity. Relying on the aforementioned criteria, we have analysed the semantic domain of the identified lexicalized exponents of propositional modality within the given legal genre, and observed that lexicalized and grammaticalized exponents of modality in the given legal genre share certain similarities and differences.